

***Müzeyyel gazeli* pjesnika Mezakije posvećeni Ahmed-paši Ćupriliću: pragmatički osvrt**

Alena Ćatović i Sabina Bakšić

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet

alenacatovic@yahoo.com; baksic@bih.net.ba

Sažetak

U analizi pragmatičke dimenzije *müzeyyel gazela* bosanskohercegovačkog pjesnika Mezakije iz sedamnaestog stoljeća kao korpus odabrana su tri gazela posvećena Ahmed-paši Ćupriliću. Kako su navedeni stihovi direktno upućeni pjesnikovom pokrovitelju, za njihovu analizu kao i rasvjetljavanje odnosa pjesnik-mecena, korišten je teoretski okvir lingvističke discipline pragmatike koja se bavi upotrebom jezika, tačnije odnosom znakova i njihovih korisnika. S obzirom da pragmatika izučava jezik kao sredstvo djelovanja na sagovornika tiče se i mijenjanja vanjezičke stvarnosti. U *müzeyyel gazelima* pjesnika Mezakije mogu se uočiti određeni performativi, odnosno govorni činovi kojima pjesnik nastoji izvršiti utjecaj na adresata, u ovom slučaju svog zaštitnika Ahmed-pašu. Kroz način na koji se pjesnik obraća tom velikodostojniku može se iščitati i njihov odnos, kao i sam položaj i status autora. Učinci stihova bosanskohercegovačkog pjesnika ponajviše se ogledaju u statusu i nagradama koje je on uživao zahvaljujući podršci svog pokrovitelja te je istraživanje recepcije njegove poezije nemoguće realizirati bez uvida u odnos pjesnika i osmanskog dvora.

Ključne riječi: Mezakija, *müzeyyel gazel*, Ahmed-paša Ćuprilić, pragmatika, performativi, govorni činovi

Uvod

Mnogi divanski pjesnici porijeklom iz Bosne i Hercegovine bili su štićenici lokalnih namjesnika, paša, velikih vezira a neki čak i osmanskih sultana. Uživajući zaštitu uglednika, pjesnici su dobivali značajne funkcije

u osmanskoj administraciji čemu je svakako doprinio i njihov poetski rad, odnosno stihovi koje su posvećivali svojim pokroviteljima. O tome svjedoče brojni primjeri poezije u kojima se naši pjesnici obraćaju uglednicima za pomoć i podršku, hvale njihove sposobnosti i velikodušnost te izražavaju svoju odanost osmanskoj državi i autoritetima. Takvi stihovi koji posebno privlače pažnju s pragmatičkog aspekta jer referiraju na vanjezičku stvarnost i odnos pjesnika i njihovih pokrovitelja, najčešće su panegirici u formi kaside a ponekad i u formi dopunjenog, tzv. *müzeyyel gazela*. Među bosanskohercegovačkim pjesnicima, autorima gazela te vrste posebno se ističe Sulejman Mezakija, pjesnik 17. stoljeća koji je iza sebe ostavio kompletnu zbirku poezije – *Divan* i uživao zaštitu velikih vezira, oca i sina, Mehmed-paše i Ahmed-paše Ćuprilića. U Mezakijinom *Divanu* susreću se čak dvadeset i dva *müzeyyel gazela* što je prilično značajan broj u odnosu na prisustvo te forme u divanima njegovih savremenika. Među spomenutim gazelima najviše su zastupljeni oni posvećeni njegovom pokrovitelju velikom veziru Ahmed-paši Ćupriliću kojem je Sulejman Mezakija posvetio i brojne kaside te ostao uz njega sve do njegove smrti. Upravo ti gazeli mogu poslužiti kao korpus za rasvjetljavanje odnosa pjesnika i mecene u okviru lingvističke discipline pragmatike, odnosno teorije govornih činova i učtive upotrebe jezika.

Divanski pjesnik Sulejman Mezakija

Divanski pjesnik Sulejman Mezakija rođen je u Čajniču u prvoj polovini sedamnaestog stoljeća. U literaturi je poznat i kao “derviš Mezaki”, “Mezâkî Süleyman Dede Bosnevî”, “Bosnevî Süleyman Efendi” i “Süleyman dede”. Iako se u izvorima vrlo malo govori o njegovom porijeklu, postoje podaci o tome da je bio u srodstvu sa Ejup-pašom, valijom Egipta. Nakon što je osnovno obrazovanje stekao u rodnom kraju, dolazi u Istanbul gdje pristupa Enderunu, unutarnjim odajama Dvora, te tu stječe šire obrazovanje. Po izlasku iz Enderuna postaje spahija i radi kao pisar kod nekoliko paša, da bi konačno postao štićenik velikog vezira Mehmed-paše

Ćuprilića¹. Nakon smrti Mehmed-paše (1661. godine) stupa u službu kod njegovog sina Fadila Ahmed-paše i postaje pjesnik na njegovom dvoru. Prateći pašu prilikom pohoda na Austriju i Kretu, učestvuje u osvajanju tvrđave Kules (turski *Kandiye*, grčki: Κούλες, talijanski *Castello a Mare*). Sulejman Mezakija ostat će u službi Fadila Ahmed-paše Ćuprilića² sve do njegove smrti i biti njegov štićenik. Tokom života u Istanbulu naš pjesnik rodom iz Čajniča održavao je intenzivne kontakte s mevlevijskim šejhom Arzi-dedeom, astronomom Ahmed-dedeom te značajnim pjesnicima toga vremena kao što su Derviş Meyyâl, Vecdî, Fehîm-i Kadîm, Neşâtî i dr. Izvori navode da je umro u Istanbulu 1676. godine i pokopan je u dvorištu Mevlevijske tekije na Galati (Mermer, 1999:19-25).

Bliski odnosi sa Fadil Ahmed-pašom Ćuprilićem odrazili su se i na Mezakijino stvaralaštvo te je pjesnik najveći broj svojih kasida posvetio upravo tom paši. Naime, od ukupno 29 kasida u njegovom *Divanu* čak deset odnosi se na Ahmed-pašu, dvije (25. i 27.) nastale su u doba dok je paša bio valija u Egiptu a osam nakon što je postao veliki vezir (12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19) (Mermer, 1999:57). Usporedimo li tu brojku sa šest kasida koje je posvetio sultanu Muratu IV i sedam kasida posvećenih sultanu Mehmedu IV, može se zaključiti da je Mezakija gajio posebnu naklonost prema velikom veziru Ahmed-paši koja je premašivala čak i njegovu privrženost spram paši hijerarhijski nadređenim sultanima. O tome svjedoči i značajan broj njegovih *müzeyyel gazela* upućenih upravo Ćupriliću. Hatice Kübra Özçelik u svom magistarskom radu “‘Müzeyyel Gazel’ u divanskoj književnosti: između kaside i gazela”³ navodi da je u Mezakijinom Divanu od ukupno 22 *müzeyyel gazela* čak šest posvećeno Ahmed-paši (102, 150, 389, 404, 414, 426) (Özçelik, 2014:62). Ipak, samo se u prva tri gazela te vrste može uočiti da se pjesnik velikom veziru eksplicitno obraća sa Ahmed-paša dok u potonja tri o njemu govori kao Ahmedu. Stoga ćemo se

¹ Memed-paša Ćuprilić (turski: Köprülü Mehmed Paşa; oko 1573 - 1661), začetnik loze Ćuprilića, veliki vezir Osmanskog carstva od 1656. godine do svoje smrti.

² Fadil Ahmed-paša Ćuprilić (turski: Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa; Veles, 1635 – Istanbul, 1676), veliki vezir Osmanskog Carstva, iz porodice Ćuprilića, albanskog porijekla, koja je dala ukupno šest velikih vezira.

³ Özçelik, Hatice Kübra, *Kaside ile Gazel arasında Divan Şiirinde ‘Müzeyyel Gazel’*, neobjavljeni magistarski rad, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

u ovom radu fokusirati na prva tri Mezakijina *müzeyyel gazela* (102, 105, 389) koja sadrže veći broj stihova posvećenih velikom veziru i u kojima se on oslovljava kao Ahmed-paša.

Müzeyyel gazel

Naziv *müzeyyel gazel* dolazi od arapske riječi “zejl” u značenju *rep, dodatak, skut, kraj* a u književnoj tradiciji koristila se za dodatke, epiloge različitih vrsta književnoumjetničkih tekstova. Iz toga proizilazi termin “müzeyyel” koji se odnosi na tekstove koji posjeduju dodatak, prilog, odgovor, pa bi se *müzeyyel gazel* mogao definirati kao dopunjeni gazel, lir-ska pjesma koja sadrži dodatak, osvrt. Turski istraživač klasične osmanske književnosti Haluk İpekten definira *müzeyyel gazel* na sljedeći način:

Pjesnici bi ponekad, nakon što bi naveli svoj pjesnički pseudonim, svom gazelu dodavali jedan ili više bejtova kako bi pohvalili neku osobu. Takvi se gazeli nazivaju “müzeyyel gazeli”, a pridodani bejtovi “zejl”. U pridodanim stihovima takvog gazela opisuju se vrline sultana, državnih i vjerskih autoriteta, njihova pravednost, velikodušnost i sl. te se na kraju susreće i dova (2010: 17-37).

S druge strane, turski književni historičar Cemal Kurnaz u svom razmatranju te književne pojave *müzeyyel gazel* izjednačava sa kasidom:

Ponekad bi pjesnici svojoj poeziji dodavali kraći panegirik nakon mahlas-bejta. Na taj način bi u pogledu značenja nastajala pjesma iz dva dijela u čijem se prvom dijelu obrađuje jedna tema a u drugom posve druga. Takvi gazeli se nazivaju “müzeyyel gazeli” u smislu da im je pridodat “zejl”, odnosno dodatak. Ako se nakon panegirika doda i dio s dovom, taj se gazel može nazvati kasidom. (2010: 81)

Imajući u vidu takav status *müzeyyel gazela*, sasvim je prirodno to što ga Hatice Kübra Özçelik u svom magistarskom radu promatra kao književnu vrstu između kaside i gazela. Autorica Özçelik analizirala je 80 klasičnih divana i ustvrdila 830 *müzeyyel gazela* čiji broj pridodanih bejtova varira između jednog i četrnaest te navela kako se takvi gazeli u pjesničkim divanima ponekad nalaze u posebnom odjeljku odmah iza kasida a

ponekad, pak, unutar poglavlja posvećenog gazelima (2014:32-33). Ista autorica, također, zapaža sličnosti takvih gazela s kasidom te navodi kako imaju istu strukturu rime, ponekad poput kasida nose zasebne naslove te kao i kaside imaju obavezni dio panegirika (medhiye), a ponekad čak i dio u kojem pjesnik hvali samoga sebe (fahriye) i dove (dua) (2014:9).

Sličnost takvog gazela s kasidom neupitna je na planu sadržaja dodanog dijela koji se odnosi na pohvalu uglednika, pjesnikovog potencijalnog pokrovitelja te je jasno da je i *müzeyyel gazel* baš kao i kasida nastao s određenim ciljem. Naime, ako se podsjetimo da je u osnovi naziva poetske forme kaside riječ “kast” (ar. qaşd), odnosno namjera, cilj pjesnika da se putem poetskog izraza dodvori izvjesnom ugledniku, isto se može ustvrditi i za *müzeyyel gazel*. Drugim riječima, spomenuti gazel ima za cilj utjecati na osobu kojoj je posvećen i pribaviti pjesniku njegovu zaštitu, odnosno utjecati na vanjezičku stvarnost. Takav status *müzeyyel gazela* podcrtava njegovu pragmatičku funkciju koja ostaje nezamijećena u radu autorice Özçelik kao i drugih istraživača ovog poetskog fenomena. Ipak, ako se ima u vidu da su takvi gazeli eksplicitno posvećeni određenoj osobi, posebno ako je poznata pozadina odnosa pjesnika i spomenutog uglednika na razini patron-štićenik te da je gazel kao forma primarno lirskog sadržaja navedenim poetskim postupkom preobražen u “pjesmu s ciljem”, onda pragmatički pristup tom fenomenu dobiva na važnosti. U tom pristupu koristit ćemo se teorijom govornih činova i modelom učtive upotrebe jezika autora Penelope Brown i Stephena C. Levinsona. Prema teoriji govornih činova, jezikom se ne prenose samo informacije već i mijenja vanjezička stvarnost. Performativi, odnosno govorni činovi koji ne podliježu kriteriju istinito/neistinito već mogu biti uspješni i neuspješni, mogu se klasificirati kao reprezentativi kojima se prenose činjenice iz vanjezičke stvarnosti, direktivi kojima govornik zahtijeva određenu radnju od sagovornika, ekspresivi kojima govornik izražava svoj emocionalni stav spram govornika, komisivi kojima se govornik obavezuje na neku radnju u budućnosti i deklarativi kojim se mijenja vanjezička stvarnost. Govorni činovi mogu se promatrati i kao konsensni (kojima se uspostavlja bliskost sa sagovornikom) i disensni (potencijalo konfliktni). Kako bi se ovi drugi ublažili, koriste se određena jezička sredstva čiju detaljnu razradu pruža model

učtivosti Penelope Brown i Stephena C. Levinsona. Ključni termin u ovoj teoriji jeste pojam obraza (slike o sebi koju govornik želi da i drugi imaju o njemu) a koji ima dva aspekta: pozitivni (potrebu da se bude pozitivno vrednovan u društvu) i negativni (potrebu da se bude slobodan i neometan u svom djelovanju). Tako prema toj teoriji, postoje četiri strategije učtivosti: nemodificirana direktnost bez ublažavanja, pozitivna učtivost usmjerena pozitivnom obrazu koja služi za zbližavanje i uspostavljanje solidarnosti sa sagovornikom, negativna učtivost, usmjerena negativnom obrazu koja služi za distanciranje i nekonvencionalizirana indirektnost čija je glavna karakteristika nejasnost i dvosmislenost. Svaka od navedenih strategija uključuje više podstrategija. To će, ukratko, biti teorijski model kroz koji ćemo analizirati ovu vrlo neobičnu formu.

Mezakijini *müzeyyel gazeli* posvećeni Ahmed-Paši Ćupriliću

Kao što smo već navele, u ovom radu ćemo se fokusirati na tri *müzeyyel gazela* pjesnika Mezakije (koji su istaknuti masnim fontom) u kojima se Ćuprilić eksplicitno navodi kao Ahmed-paša. Posebna pažnja bit će posvećena pragmatičkom aspektu “zeyla”, odnosno pridodanog dijela pjesme u kojem se hvali veliki vezir, izražavaju dobre želje (dove) za trajnost i uspjeh njegove vladavine te ponekad i pjesnikova očekivanja u smislu nagrade koju će dobiti od svoga zaštitnika.

U Mezakijinom *Divanu* ne postoji poseban odjeljak *müzeyyel gazela*, već su oni raspoređeni prema alfabetskom redu svoje rime unutar poglavlja gazela pod rednim brojevima 102., 150. i 389. u kritičkom izdanju *Divana* koje je priredio Ahmet Mermer⁴.

Gazel 102

1. Na ovaj svijet dolazi mnogo ludo zaljubljenih, to je istina
Ali takvog poput mene nema ni kod Ferhata ni Medžnuna
2. Nek je daleko prijekor strelica zanemarivanja

⁴ Ahmet Mermer, *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.

- Jer srce ranjeno samo hita tamo gdje mu je dragana
3. Da poželim izračunati muke na putu tuge ljubavne
Na tom bi putu bila neizmijerna, golema prašina
 4. Zbog tuge u osvit dana rastanka nakon noći sjedinjenja
U sjećanje mi stalno dolazi strah, ta noć krvava i bolna
 5. Ponesen uspomenom sa skupa na vino sa usana drage
I krv iz srca da popijem, meni bi bila poput rujna vina
 6. Njena kosa baca čini, ta je čarobnica meni spremila
Stotinu začaranih čvorova da me snađe sudba nesretna
 7. List jasmína što se nad tulipanom nadvio
Čini se kao da je tužnog srca rana purpurna
 8. Da mi se u srce zariju nokti čežnje
Do ušiju drage bi doprla melodija kanuna
 9. O Mezakija, ovakve pjesničke slike vrijedne dragulja
U sjećanje prizivaju nisku gdje je bisera stotina
 10. **Dragulju vladarevih vrednota bi se približila**
Kad bi se na nisku nanizala svaka njegova vrlina
 11. **Asaf koji tvrđave osvaja Hazreti Ahmed-paša**
S pohoda se vraća zadovoljan, pun blaga i plijena
 12. **Kad ružičnjak ljepote drage na tebe pomisli**
Nos srca svojim miomirisom ispuni ruža prekrasna
 13. **Sa srećom i veličinom na posebni položaj je došao**
Tim rangom sudbina nije počastila ni Skendera ni Feriduna
 14. **Njegova sudbina je uzvišeni položaj da ga pogledaš**
Vidio bi tad da su njemu i nebesa podređena
 15. **Neka ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira**
Sve dok nad imenom plemenitih bdije naklonost sultana

1. Gerçi kim ‘âleme çok ‘âşık-ı meftûn gelür
Bir benüm gibi ne Ferhâd u ne Mecnûn gelür
2. Dûr-bâş-ı sitem-i tîğ-ı tegâfûl yiridür
Her giden kûçe-i cânâna ciger-hûn gelür
3. Zaḥmet-i râh-ı ğam-ı ‘ışkı ḥesâb itsem eger

- ‘Aded-i rîg-i revândan daği efzûn gelür
4. Şeb-i vuşlat dağam-ı rûz-ı firâkıyla müdâm
Yâduma vakt-i seher bîm-i şeb-i hûn gelür
 5. Yâd-ı şahbâ-yı leb-i dil-ber ile meclisde
Hûn-ı dil içsem eger bâde-i gül-gûn gelür
 6. Zülfî bir mertebe sâhîr ki sihir-sâz olsa
Leb-i endîşeye şad-’ukde-i efsûn gelür
 7. Lâle üzre olıcağ sâye-fiken berg-i semen
Hâtıra penbe-i dâğ-ı dil-i maḥzûn gelür
 8. Nâhûn-ı ḥasret ile sîne-ḥırâş olsam eger
Gûş-ı yârane ğam-ı zaḥme-i kânûn gelür
 9. Ey Mezâkî olıcağ böyle güher-senc-i ḥayâl
Hâtıra buncalayın şad-dür-i meknûn gelür
 10. Nicedür muntazam-ı rişte-i evşâf olsa
Güher-i vaşf-ı ḥudâvend ile maḥrûn gelür
 11. Âşaf-ı kal’a-küşâ Ḥazret-i Ahmed Paşa
Kim sefer itse ğanîmet ile memnûn gelür
 12. Gülşen-i vaşf-ı dil-ârâ seni fikr itdükçe
Hep meşâm-ı dile bûy-ı gül-i maẓmûn gelür
 13. İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile
Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür
 14. Kadri bir mertebe-’âlî ki nazar itseñ eger
Aña nisbetle felek pâye-i mâdûn gelür
 15. Ḥaḥ ide şadr-ı vezâret dem ü ebbed tâ kim
Nâm-ı ehl-i kereme fâl-ı humâyûn gelür

Gazel 150

1. Zaljubljenom je tvoju ljepotu vidjeti barem ponekad dovoljno
O mjeseče, da ti tek jednom mjesečno vidim lice, meni je dovoljno
2. Ako tražiš sjedinjenje, ne osvrći se na odbijanje drage
Onome ko se želi zapaliti i iskrenje žiske je dovoljno
3. Taj koji vidi rane u grudima i bolno srce kako krvari
Njemu je plačem dušu moriti i uzdahom srce sagorjeti dovoljno
4. Ako munafika stignu njegovi grijesi, kao kazna za licemjerje

- Noću suza prolijevanje i zorom uzdisanje njemu će biti dovoljno
5. Ako tražiš ono što su braća sada učinila
Kazivanje o Poslaniku Jusufu i bunaru ti je dovoljno
 6. Ako želiš dokaz za zlonamjerne dušmane
Njihovu prijeku, grešnu pjesmu čut ti je dovoljno
 7. Onome koji sad sumnja u kaznu nebesku
Da poželi kuću spaliti, titranje plamena je dovoljno
 8. Zamislimo da si postao lav prašume istinitosti
Za smrt lava iskrenje podvale lisice je dovoljno
 9. Pazi se te najezde seljačkih izroda, siromahu, tebi je
U životu jedno bljeskanje munje uzdaha dovoljno
 10. O Mezakija, okani se te borbe, jer zna se
Ako tražiš dokaz, Allahovo davanje ti je dovoljno
 11. **Ti se sad odmah usmjeri ka Kabi**
Da ti Božija milost vodilja bude, tebi je dovoljno
 12. **Ne tuguj, živio nam sretni Asaf, jer tebi je**
U ova teška vremena prisustvo tog mudrog Hidra dovoljno
 13. **Njegova visost Ahmed-paša plemeniti, riječ utjehe**
Taj Asaf Džemovog položaja, da nađeš utjehu, to je dovoljno
 14. **O ti što na svijetu plemenita djela činiš, za paćenika poput mene**
Tvoj je blagonakloni pogled i zalaganje iskreno dovoljno
 15. **Ti si sad vezir svijeta dostojan sultana**
Za tvoju milost je to sretno mjesto uz sultana dovoljno
 16. **Ako se traži konj brzog kasa**
Za vrijednost šezdeset običnih pedeset brzih je dovoljno
 17. **Da kažemo da nisam dostojan dvostruke časti**
Za moj stas i obraz jedan ogrtač kratki dati je dovoljno
 18. **Da ti Bog život učini dugim jer za poredak na ovom svijetu**
Zaista je takav vrsni znalac poput tebe biti dovoljno

1. ‘Âşıka seyr-i cemâlûñ geh ü bî-gâh yeter
Ayda bir kerre yüzûñ gördüğüm ey mâh yeter
2. Tâlib-i vuşlât iseñ nazına bakma yârûñ

- Keh-rübâ-yı talebe şevk-i per-i kâh yeter
3. Şâhid-i dâğ-ı ciger mâ-şadağ-ı hûn-ı derûn
Âh-ı dil-sûz ile bu nâle-i cân-gâh yeter
 4. İtdüğün bulsa münafig n'ola pâdâş-ı nifâk
Girye-i nîm-şeb ü âh-ı şehir-gâh yeter
 5. Kâr-ı ihvân-ı zamân n'eydüğünü isterseñ
Kışsa-i Hazret-i Yûsuf haber-i çâh yeter
 6. Bedî-i düşmen-i bed-hâha güvâh ise murâd
Hâric-âheng-i girân nağme-i efvâh yeter
 7. Kim ider şekve meger cevri-i felekden şimdi
Hâne-sûz-ı emel ol âteş-i nâ-gâh yeter
 8. Tatalım kim esed-i bîşe-i şıdk olmışsın
Şîr-i mürde şerer-i hîle-i rübâh yeter
 9. Hazerey nâ-halef-i silsile-i dihkân kim
Hırmen-i 'ümrüne bir şâ'ika-i âh yeter
 10. Ey Mezâkî ko bu da'vâyı ko ma'lûm oldı
Ger güvâh ise garaž Hazret-i Allâh yeter
 11. Sen hemân Ka'be-i maşûda teveccüh eyle
Rehber-i lutf-ı İlâhî saña hem-râh yeter
 12. Ğam yime Âşaf-ı ferhunde-ka-dem sâğ olsun
Bûn deminde saña ol Hızır-ı dil-âgâh yeter
 13. Fâzıl-ı nûkte-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa
Kim penâhuñ hemân ol Âşaf-ı Cem-câh yeter
 14. Ey kerem-kâr-ı cihân bencileyin mazlûma
Nazar-ı 'âtıfet ü himmet-i dil- hâh yeter
 15. Pâdişeh-mertebe düstûr-ı cihânsın şimdi
Luţfuña rif'at-ı baht-ı şeref-i şâh yeter
 16. Eşheb-i 'ümr-i sebük-seyr ise maşûd eger
'Arşa-i şaştâ sebük-tâzî-i pencâh yeter
 17. Tatalum lâyıq-ı telrîf-i dü-bâlâ degülüm
Kamet-i haddüme bir hil'at-ı kûtâh yeter
 18. 'Ömrün efzûn ide Hak tâ ki nizâm-ı dehre
Zât-ı pâkûñ gibi bir 'ârifî bi'llâh yeter

Gazel 389

1. Peharniče, eh, kad bi tvoj vinski skup za nas zauvijek trajao
Kad bi nam polet jutarnjeg skupa snagu za večer davao
2. Peharniče, kad nam čaša ne bi bila ovako prazna poput mlađaka
Eh, kad bi se vinom ispunila kao da je pun mjesec zasjao
3. Kad bi smijeh ispod brkova i bljesak suza radosnica
Za nas na skupu boca suza i osmijeh iz čaše postao
4. Kad bi opet vino na skupu zaplesalo
Kad bi s lica lažni zar spao
5. Kad bi napitak u potocima radost nam probudio
Za nas strast i prilika za zaslužno opuštanje postao
6. Kad bi se, dok se opijamo, ovaj svijet opet grajom ispunio
Kad bi nam bilo dopušteno, naš bi pir na sva zvona odzvanjao
7. Da se s nama na skupu druže i zajedno piju ljepotice mnoge
Krotke poput vitkog čempresa što bi se kao jarebica njihao
8. Kad bi nam madež na licu i crni uvojci postali
Klopka u koju bi svaki pjevač sa skupa veselog pao
9. Ako ništa, te srne će se pred lovcem uplašiti
Ma kako neukrotive bile svaki od nas bi ih obuzdati znao
10. Kad bi ljepotice jedne drugima bile ogledalo zaljubljenosti
Kad bi svaka od njih oglasila se kao papagaj kad bi zapjevao
11. Kad bismo radost vina i susreta poželjeli
Da svoje patnje podijelimo, eh, kad bi nas rujni užitek potakao
12. Ako nismo dostojni trenutka sreće susreta na javi
Eh, kad bi nam barem svake noći u san došao
13. Nekad je bilo mnogo sretnih trenutaka, da ih je opet vidjeti
Kad bi se nebeski točak okrenuo i opet nam želje uslišao
14. Kad bismo poput Mezakije često ovako pili
I na kraju, postali onaj što se zbog rujnog vina pokajao
15. **Pa nam se poslije državna vlast smilovala**
A ukras plemenitih s milošću na nas pogledao
16. **Veliki vezir, taj sin vezira slavnog**
Kad bi za njegova doba usud se i nama smilovao
17. **Asaf koji tvrdave osvaja, hazreti Ahmed-paša**

Kad bi nam, u inat škrtcima, njegov blagoslov došao

18. **Nek ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira**
Kako bi vijek njegove vladavine za nas potrajao

389

1. Saķiyâ meclis-i mey böyle müdâm olsa bize
Neşve-i bezm-i seher mâye-i şâm olsa bize
2. Saķiyâ böyle tehî olmasa mâh-ı nev-i câm
Pür olup bâde ile bedr-i temâm olsa bize
3. Rîş-ḥand-ı tarab u feyż-i sirişk-i şâdî
Giriye-i şîşe ile ḥande-i câm olsa bize
4. Şahn-ı meclisde yine duḥter-i rez rakş itse
Ber-taraf sâhte-i kayd-ı lişâm olsa bize
5. Cilve-perdâz-ı neşât olsa kemiyet bâde
Şevķ ile fırsat-ı irḥâ-yı zimâm olsa bize
6. Tıtsa dünyâyı yine ğulgule-i nûş-â-nûş
Ruḥşât-ı taṇtana-i şöhret-i tâm olsa bize
7. Hem-dem ü hem-ķadeḥ-i bezm-i tarab meclisde
Bir niçe serv-i ķad-i kebk-ḥırâm olsa bize
8. Ḥâl-i ruḥsârları zülf-i siyeh-kârları
Şayd-ı mürġ-ı taraba dâne vü dâm olsa bize
9. Hiç biri olmasa rem-ḥurde-i şayyâd-ı ümîd
Ne ķadar âhû-yı vaḥşî ise râm olsa bize
10. Ḥûblar bir birine âyîne-i şevķ olsa
Her biri tûtî gibi mîr-i kelâm olsa
11. Neşve-i bâde ile ârzû-yı vaşl itsek
Keyf-i şahbâ sebeb-i ‘arz-ı merâm olsa bize
12. Lâyık-ı devlet-i bî dâr-ı vişâl olmaz isek
Her gice şem’-i şebistân-ı menâm olsa bize
13. Kâm-kârî-i zamâne nice olurmuş görsek
Gerdiş-i devr-i felek böyle be-kâm olsa bize
14. Nice dem böyle Mezâķî gibi ‘işret itsek
‘Âķıbet tövbe-i mey ḥüsn-i ḥitâm olsa bize
15. Ba’dehü ‘azm-i der-i devlet idüp luṭfindan

- Nazar-ı merhâmet-i fâhr-ı kirâm olsa bize
 16. Şadr-ı a'zam o vezîr ibn-i vezîr-i zî-şân
 Kim zamanında ne var çarh gulâm olsa bize
 17. Âsaf-ı kal'a-küşâ Hâzret-i Ahmed Paşa
 Kim anuñ luṭfi 'alâ-rağm-ı li'âm olsa bize
 18. Dâyimâ eyleye Hâk şadr-ı sa'âdetde muḳîm
 Kim anuñ müddeti menşûr-ı devâm olsa bize

Ekspresivi u Mezakijinim *müzeyyel gazelima*

Govorni činovi određeni su kulturom i vremenom u kojima su nastali te se mogu promatrati prema svojoj realizaciji kroz vrijeme kao performativi svojstveni određenoj jezičkoj zajednici. U osmanskoj književnosti neke poetske forme nose nazive koji jasno ukazuju da se radi o govornom činu, na primjer *medhiye* (panegirik) ili *dua* (molitve, dobre želje upućene primatelju) te su najčešći govorni činovi zastupljeni u toj književnosti ekspresivi i direktivi. Kako *müzeyyel gazeli* pjesnika Mezakije sadrže panegirik i dobre želje upućene Ćupriliću može se ustvrditi da su ti stihovi performativi te da ukazuju na odnos pjesnika i njegovog zaštitnika.

Komplimenti i pohvale

Kako je već ranije navedeno, prvi dijelovi navedenih gazela pjesnika Mezakije nastali su u duhu klasične lirske poezije te govore o ljubavi i vinu, patnji i bolu zbog rastanka od drage. Međutim, pridodani dijelovi gazela iz lirskog tona prelaze u panegirični te su posvećeni pohvali velikog vezira Ahmed-paše Ćuprilića. Svojim sadržajem oni uveliko podsjećaju na odjeljak “medhiye” u klasičnoj osmanskoj kasidi u kojem se hvaljenoj osobi pripisuju iznimne vrline. Komplimenti i pohvale su govorni činovi ekspresivi koji spadaju u strategije pozitivne učtivosti jer njima pošiljalatelj poruke iskazuje pozitivno vrednovanje primatelja poruke. Komplimentirati se može izgled, posjed, ličnost i postignuće sagovornika. Takav slučaj je i sa pohvalama i komplimentima upućenim Ćupriliću te se on poredi sa slavnim ličnostima iz orijentalno-islamske književne

tradicije. Naime, u 102. gazelu sa rimom na “-ûn gelür” u jedanaestom distihu Ahmed-paša se poistovjećuje sa Asafom, vezirom Sulejmana peji-gambera koji je u divanskoj poeziji simbol sposobnog vezira i vojskovođe (Nametak, 2007:39). Pored toga, Ćuprilić je opisan i kao osvajač tvrđava koji se sa pohoda vraća okićen slavom i bogatstvom (Âşaf-ı ƙal’a-küşâ Hâzret-i Aĥmed Paşa/Kim sefer itse ģanîmet ile memnûn gelür) što aludira i na vanjezičku stvarnost jer je Ahmed-paša u historiji ostao zabilježen kao osvajač tvrđave Ujvar 1663. godine. Usporedba velikog vezira sa velikanima orijentalne tradicije susreće se i u trinaestom bejtu istog gazela gdje se za Ćuprilića kaže da je došao na položaj kakav nisu imali ni Skender ni Feridun (İrdi bir mertebeye devlet ile şevket ile /Ol makâma ne Sikender ne Ferîdûn gelür). Naime, u divanskoj književnosti Skender ili İskender najčešće se odnosi na velikog vladara i vojskovođu Aleksandra Velikog ili Makedonskog, premda se u nekim slučajevima koristi i za vladara Jemena, poznatog kao İskender Zulkarnejn koji se spominje i u Kur’anu Časnom (Nametak, 2007:138). Slične osobine krase i Feriduna, vladara iz dinastije Pişdadijana i jednog od Džemšidovih potomaka koji je bio poznat po oštroumnosti i hrabrosti (Nametak 2007:97). U navedenoj usporedbi primjetno je pretjerivanje koje je izraženo hiperbolom jer se položaj i postignuća velikog vezira uzdižu u odnosu na one drevnih vladara. Stoga, iako u prethodnom primjeru postoji referiranje na stvarne događaje i Ćuprilića kao osvajača tvrđava, ovdje komplimenti upućeni velikom veziru nemaju referencijalnu funkciju. Kako Janet Holmes navodi, funkcija komplimentata prije je afektivna i socijalna nego referencijalna i informativna jer im je svrha da se sagovornik dobro osjeća, a time se s njim, ujedno uspostavlja bliskost i solidarnost (1995:116-117). Iako je takva upotreba komplimenata bila uvriježena u panegiricima klasične osmanske poezije, vanjezička stvarnost ukazuje na to da je svakako postojala “bliskost i solidarnost” između Ahmed-paše i Mezakije koji je ostao pašin štićenik sve do njegove smrti.

Upotreba hiperbole uočljiva je i u četrnaestom distihu istog gazela gdje se za velikog vezira kaže da su mu čak i nebesa podređena (Kadri bir mer-tebe-’âlî ki nazâr itseñ eger /Aña nisbetle felek pâye-i mâdûn gelür) ali i u desetom kada se mnoštvo njegovih vrlina uspoređuje sa niskom koja je bliska “dragulju vladarevih vrednota” (Nicedür muntazam-ı rişte-i evşâf

olsa/Güher-i vaşf-ı hüdâvend ile makrûn gelür). Ipak, ovdje je važno naglasiti da je pjesnik svjestan hijerarhijskog ustroja osmanske države i da ga bespogovorno poštuje, odnosno kao najveću pohvalu velikog vezira navodi to da se on po svojim dobrim osobinama približio sultanu. Slično pozicioniranje Ahmed-paše u odnosu na sultana susreće se i u petnaestom distihu 150 gazela sa rimom na “-âh yeter” gdje se za Ćuprilića kaže da je vezir svijeta dostojan sultana i da ima sretno mjesto uz sultana (Pâdişeh-mertebe düstûr-ı cihânsın şimdi /Luţfuñ arif’at-ı baht-ı şeref-i şâh yeter). Dakle, iako je uz pretjerivanje okarakterisan kao “vezir svijeta”, on nikako ne može nadmašiti poziciju vladara. Ipak, kao vezir zaslužuje svaku pohvalu posebno i zbog toga što potječe iz ugledne porodice Ćuprilića i jer mu je i otac bio veliki vezir. Naime, u šesnaestom distihu 389. gazela sa rimom “-âm olsa bize” za Ahmed-pašu se kaže da je “Veliki vezir, taj sin vezira slavnog” (Şadr-ı a’zam o vezîr ibn-i vezîr-i zî-şân) što upućuje na vanjezičku stvarnost i historijski kontekst u koji je Mezakija bio direktno uključen kao štićenik Mehmed-paše Ćuprilića.

Dobre želje

U govorne činove ekspresive ubrajaju se i dobre želje koje su, kao i komplimenti i pohvale sastavni dio strategija pozitivne učtivosti jer se njima pokazuje briga za primatelja poruke s kojim se uspostavlja bliskost i solidarnost. U Mezakijinim *müzeyyel gazelima* dobre želje susreću se uglavnom u posljednjim stihovima gdje se pjesnik obraća Bogu sa dovom za dobrobit svog pokrovitelja. Međutim, primjeri dobrih želja u Mezakijinim gazelima su govorni činovi koji uz željeno dobro primatelju poruke donose dobro i samom autoru (ako dobročinitelj duže poživi, autor će od toga i dalje imati određene koristi), a ujedno se mogu smatrati i dodvoravanjem višepozicioniranom sagovorniku.

Zanimljiv primjer dobre želje susreće se u dvanaestom bejtu 150. gazela u kojem se pjesnik obraća samom sebi riječima: “Ne tuguj, živio nam sretni Asaf, jer tebi je/ U ova teška vremena prisustvo tog mudrog Hidra dovoljno” (Ġam yime Âsaf-ı ferhunde-kađem sâğ olsun/ Bûñ deminde saña ol Hızr-ı dil-âgâh yeter). Pored dobre želje za dug život pokrovitelja

koja je realizirana performativnim glagolom u imperativu “živio” (sâg olsun), ovdje se uočava i čin dodvoravanja Ćupriliću koji je predstavljen kroz metaforu “Asaf” za odabranog i vrsnog vezira ali i poistovjećen s Hidrom (Hızır), odnosno likom iz Kur’ana Časnog koji se smatra neimenovanim drugom Muse a.s. kojem je svojstvena sposobnost upućivanja na pravi put i pomaganje onima u nevolji (Nametak, 2007:121). Naime zaštita Ahmed-paše izjednačava se sa svojstvima Hidra te predstavlja sigurnost za pjesnika koja mu je dostatna i zahvaljujući kojoj on ne bi trebao imati razloga za tugovanje.

Zapravo svi navedeni Mezakijini *müzeyyel gazeli* završavaju dovom karakterističnom za kasidu i pored dobrobiti pokrovitelja posredno se odnose i na dobrobit pjesnika. Takav slučaj je i u posljednjem distihu 389. gazela gdje pjesnik riječima: “Nek ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira/ Kako bi vijek njegove vladavine za nas potrajao” (Dâyimâ eyleye Hâk şadr-ı sa’âdetde muķîm/ Kim anuñ müddeti menşûr-ı devâm olsa bize) aludira da će Ćuprilićeva moć imati pozitivan utjecaj i na njega samog što je ovdje izraženo ličnom zamjenicom za prvo lice množine “biz”. Dove, odnosno dobre želje izražene su glagolom u optativu što je slučaj i sa posljednjim distihom 102. gazela gdje pjesnik kaže: “Neka ga Bog zauvijek održi na položaju velikog vezira / Sve dok nad imenom plemenitih bdije naklonost sultana” (Hâk ide şadr-ı vezâretde müebbed tâ kim /Nâm-ı ehl-i kereme fâl-ı humâyûn gelür). I u ovom primjeru uz dobru želju da Bog održi Ćuprilića na položaju velikog vezira prisutan je i kompliment kojim se zaštitnik kvalificira kao “ehl-i kerem”, odnosno plemeniti. Takav ekspresiv prisutan je i u posljednjem distihu već spomenutog 150. gazela gdje pjesnik uz molitvu Bogu da poživi Ahmed-pašu iznosi i komplimente upućene njemu: “Da ti Bog život učini dugim jer za poredak na ovom svijetu/ Zaista je takav vrsni znalac poput tebe biti dovoljno” (‘Ömrüñ efzûn ide Hâk tâ ki nizâm-ı dehre/ Zât-ı pâküñ gibi bir ‘ârifi bi’llâh yeter). Naime, adresatu Ahmed-paši Ćupriliću pripisuje se da posjeduje mudrost i vještine, odnosno da je biti znalac kao on dovoljno za poredak na ovom svijetu što je realizirano kroz pretjerivanje svojstveno upravo komplimentima.

Direktivi u Mezakijinim *müzeyyel gazelima*

Direktivi kao govorni činovi kojima govornik od sagovornika traži izvjesnu radnju zavisno od konteksta, tj. odnosa sa sagovornikom, kreću se u rasponu od naredbi i zahtjeva do molbi i preklinjanja. Kako je ovdje riječ o podređenom odnosu pjesnika spram njegovog pokrovitelja, direktivi se neće realizirati kao naredbe već prije kao molbe i različitim strategijama negativne učtivosti ublaženi zahtjevi. Za razliku od kasida koje imaju poseban odjeljak “fahriye” posvećen samohvali pjesnika i njegovim zahtjevima prema meceni, *müzeyyel gazeli*, zbog kratkoće pridodanog dijela, ne pružaju veći prostor za takvo “djelovanje” pjesnika.

Ipak, u navedenim gazelima pjesnika Mezakije mogu se uočiti molbe za naklonost i podršku koja se očekuje od uglednika. U sedamnaestom distihu 389. gazela on izražava svoju molbu i očekivanja da mu Ahmed-paša neće uskratiti svoju milost i blagoslov: “Asaf koji tvrđave osvaja, hazreti Ahmed-paša /Kad bi nam, u inat škrtcima, njegov blagoslov došao” (Âşaf-ı kal’a-küşâ Hâzret-i Aḥmed Paşa /Kim anuñ luṭfı ‘alâ-rağm-ı li’âm olsa bize). Molba je izražena u kondicionalu trećeg lica jednine “kad, ako bi” (olsa) što ublažava zahtjev za radnju u korist pjesnika koji o sebi govori koristeći zamjenicu prvog lica množine “nama” (bize) iz skromnosti. Strategiji umanjivanja vlastitog “ja” i uzdizanja adresata Mezakija pribjegava i u 14. distihu 150. gazela kada svoje molbe upućene Ahmed-paši izražava na sljedeći način: “O ti što na svijetu plemenita djela činiš, za paćenika poput mene /Tvoj je blagonakloni pogled i zalaganje iskreno dovoljno” (Ey kerem-kâr-ı cihân bencileyin mazlûma /Nazar-ı ‘âtıfet ü himmet-i dil-hâh yeter). Naime, pjesnik o sebi govori kao mučeniku, paćeniku (mazlûm), dok Ćuprilića opisuje kao nekoga ko na ovom svijetu čini plemenita djela (kerem-kâr-ı cihân). Svoje očekivanja pjesnik, pak, iskazuje kroz metafore “blagonakloni pogled” (nazar-ı ‘âtıfet) i “iskreno zalaganje” (himmet-i dil-hâh) koje impliciraju molbu za podršku i pomoć pokrovitelja.

Premda su Mezakijine molbe za naklonost Ahmed-paše većinom izražene uopćeno i indirektno, u sedamnaestom bejtu 150. gazela nalazimo vrlo konkretan zahtjev: “Da kažemo da nisam dostojan dvostruke časti/

Za moj stas i obraz jedan ogrtač kratki dati je dovoljno” (Tutalum lâyıķ-ı telrîf-i dü-bâlâ degülüm/ Kâmet-i haddüme bir hil’at-ı kûtâh yeter). Pjesnik ovdje iskazuje svoj zahtjev da bude nagrađen ogrtačem (hil’at) što je bio uvriježen poklon nadređenih njihovim podanicima. Naime, riječ “hil’at” ponekad je podrazumijevala i više od ogrtača, odjeću, turban ili čak šator te predstavljala nagradu koju su u islamskoj, a kasnije i u osmanskoj tradiciji halife i sultani dodjeljivali svojim podanicima kako bi im ukazali čast.⁵ Iako se ovdje Mezakija svom pokrovitelju obraća sa zahtjevom za izvjesnu materijalnu dobit, taj zahtjev svakako podrazumijeva i izvjesnu duhovnu dimenziju, čast i priznanje. Pjesnik ovdje pribjegava strategiji umanjivanja svojeg zahtjeva pa kaže da mu je tek jedan kratki ogrtač dovoljan za njegov stas koji opisuje sintagmom “kâmet-i hadd”, odnosno genitivnom vezom riječi stas (kâmet) i obraz (hadd).

Zaključak

U analizi *müzeyyel gazela* pjesnika Mezakije zapaženo je da se radi o književnoj formi koja se svojim sadržajem i kontekstom nastanka uveliko približava kasidi. Kako kasida (pjesma s ciljem) u samoj svojoj definiciji sadržava performativni karakter, može se reći da su kaside pa tako i *müzeyyel gazeli* pisani kako bi se zadobila naklonost pokrovitelja. U *müzeyyel gazeli* pjesnika Mezakije uočavaju se dijelovi karakteristični za kasidu poput panegirika upućenog pjesnikovom zaštitniku Ahmed-paši Ćupriliću i dobrih želja (dua) u kojima se pjesnik obraća Bogu za njegovu dobrobit. Može se zaključiti da su govorni činovi u spomenutim *gazeli*-ma bosanskohercegovačkog pjesnika prije svega ekspresivi (dobre želje, komplimenti, pohvale) te ponegdje i direktivi kojima se direktno ili indirektno nastoji potaknuti Ahmed-pašu na konkretnu materijalnu pomoć ili podršku pjesniku. Iako je klasična osmanska književnost slijedila ranije utvrđene forme poetskog izraza, prisustvo govornih činova mnogo govori o samom pjesniku i odnosu prema meceni ali i širem kontekstu u kojem su stihovi, odnosno njegovi *müzeyyel gazeli* nastajali.

⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilat> (27.6.2023.)

Literatura

- Austin, John L, *How to Do Things With Words*, Oxford University Press, London 1962.
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Second edition, Cambridge University Press Cambridge, 1987.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Holmes, Janet, *Women, Men and Politeness*, Longman, London and New York, 1995.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekillerine Aruz (13.Baskı)*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2010.
- Kurnaz, Cemal, Çeltik, Halil, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, İstanbul, 2010.
- Leech, Geoffrey, *The Principles of Pragmatics*, Longman, London-New York, 1983.
- Mermer, Ahmet, *Mezākī: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- Nametak, Fehim, *Pojmovnik divanske i tesavvuvske književnosti*, Orijentalni institut, Sarajevo, 2007.
- Özçelik, Hatice Kübra, *Kaside ile Gazel arasında Divan Şiirinde 'Müzeyyel Gazel'*, Neobjavljeni magistarski rad, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Searle, John, "Indirect speech acts", *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, eds. P. Cole, J. Morgan, Academic Press, New York, 1975, 59–82.
- Searl, John, *Govorni činovi*, Nolit, Beograd, 1991.
- Sami, Şemseddin, *Kāmūs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.

Internet izvori:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hilat> (posjećeno 27.6.2023.)

***Müzeyyel ghazals* of the poet Mezaki dedicated to Köprülüzade Ahmed Pasha: a pragmatic review**

Summary

In the analysis of the pragmatic dimension of the *müzeyyel ghazals* of the seventeenth-century Bosnian poet Mezaki, three gazelles dedicated to Köprülüzade Ahmed Pasha were selected as a corpus. As the mentioned verses are addressed directly to the poet's patron, for their analysis as well as the clarification of the poet-patron relationship, the theoretical framework of the linguistic discipline of pragmatics, which deals with the use of language, more precisely the relationship between signs and their users, was used. Given that pragmatics studies language as a means of influencing the interlocutor, it also concerns changing extralinguistic reality. In the *müzeyyel ghazals* of the poet Mezaki, certain performatives can be observed, i.e. speech acts by which the poet tries to influence the addressee, in this case his patron Ahmed Pasha. Their relationship, as well as the author's position and status, can be read through the way the poet addresses that dignitary. The effects of the Bosnian poet's verses are mostly reflected in the status and awards he enjoyed thanks to the support of his patron, and it is impossible to research the reception of his poetry without an insight into the relationship between the poet and the Ottoman court.

Key words: Mezaki, *müzeyyel ghazal*, Köprülüzade Ahmed Pasha, pragmatics, performatives, speech acts.